

A KULTÚRFÖLÉNY PROBLÉMÁJA.

(A KÍVÁNATOS KULTÚRA.)

1. A nemzetek létküzdelmében ma egyik legfőbb jelszó a *kultúrfölény*. A népek, de az egyének is kultúrájukkal iparkodnak egymást legyűrni; a politikai és a gazdasági harc szerencsés kimenetelét is nagyrészt a kultúrfölénytől várják. De hát mi is ez a kultúrfölény, amire oly sokszor hivatkoznak? Ennek beható megvilágításával már annál kevesebbet találkozzunk. Sokan egyszerűen így gondolják a kultúrfölényt: tanuljon mindenki minél többet, így biztosítjuk azt, hogy nagyok, gazdagok, hatalmasak legyünk. Eszerint a kultúrfölény a *maximális kultúra* volna, vagyis szám szerint minél több egyénnek minél magasabb képzettsége, ami számokban egyszerűen az egyének és a végzett iskolák szorzatával volna kifejezhető. Nagyon is vitatható azonban, hogy a kultúrának ilyen, minden rendszer és terv nélkül való és a minőségi szempontok mellőzésével csupán a mennyiségre tekintő fokozása valóban biztosítaná a kívánatos fölényes kultúrát. Hiszen a maximális kultúra szempontjából valóban kívánatos volna, ha minden utcaseprő egy-két doktori oklevéllel rendelkezne és a váltóőrök vagy kocsitologatók is csupa okleveles mérnökök volnának. Ez pedig nyilván nem jelentené a kívánt kultúrfölényt, hanem ellenkezőleg, a művelődési javak, erők, tehetségek legesztelenebb és legveszedelmesebb pazarlását. Az igazi kultúrfölényhez tehát közelebbről meg kell állapítanunk a kultúra mértékét és elosztását. *A kultúrának ezt a kívánatos mértékét és helyes, célszerű elosztását nevezzük éppen kívánatos kultúrának.* A következőkben különféle szempontból fogjuk vizsgálni ezt a kívánatos kultúrát és a maximális kultúrához való viszonyát.

A kívánatos kultúra problémája időszerű minden *demokratikus* művelt államban, amennyiben itt elvileg minden egyének módjában áll, hogy a kultúrában teljes mértékben részesüljön, tehetségeit kifejtse, rátermettsége szerint érvényesülhessen. A demokratikus művelt államokban mindenki előtt nyitva áll az út a legmagasabb kultúra, a legnagyobb képzettség felé, kellő tehetséggel és képzettséggel pedig bárki jogosult a legmagasabb állásokra, belépőjegyét szerezhethet bármelyik társadalmi osztályba. Ezt igazolja számos közeleti nagyságunk, kik a legalacsonyabb társadalmi osztályokból a legelőkelőbb pozíciókba jutottak. Ezért a demokratikus művelt államokban a társadalmi osztályok mindinkább a tehetség, a rátermettség, az elért kultúra szerint rendeződnek és nem mindig csupán a véletlen dolga, hogy valaki melyik társadalmi osztályhoz tartozik.

De éppen a kultúrában való részesedés e teljes szabadsága és korlátlanúsága miatt minden demokratikus kultúrállamnak nagy

mértékben kell ügyelnie arra, hogy a *kultúra kétélű fegyver*, amelyet nagy bölcseséggel és nagy szakértelemmel kell kezelni. A kultúra nemcsak nemzetfenntartó, hanem nemzetpusztító tényező is, kultúrával nemcsak megmenteni, hanem — bármily paradoxul hangzik — kipusztítani is lehet egy nemzetet. Ezt iparkodunk a következőkben röviden megvilágítani.

2. Vizsgáljuk problémánkat először is *eugenikai* szempontból, a nemzet biológiai fennállása szempontjából. A kultúra ugyanis egyrészt kétségtelenül a leghatalmasabb fegyver számos nemzetpusztító tényező, betegség, halál ellen, de másrészt óriási vérvesztéséget is jelent a művelt népek, az egész művelt emberiség számára. Ezért éppen a legműveltebb népek és a legmagasabb műveltségű néposztályok úgy szólván kihalásra vannak kárhozthatva, amint a statisztika világosan igazolja és a fajbiológusok egyértelműleg és állandóan hangsúlyozzák. Az európai népek körében a *születési* szám (1000 lakosra eső születések száma) legkisebb a legműveltebb nemzetek körében, viszont legnagyobb a születési szám a legkevésbé művelt nemzeteknél. Így pl. (az 1927-i adatok szerint): Svédországban 16,1, Angliában 16,7, Svájcban 17,4, Franciaországban 18,2, Belgiumban 18,2, Németországban 18,3, Magyarországon 25,2, Olaszországban 27,6, Spanyolországban 28,6, Romániában (1925) 35,2, Bulgáriában (1925) 37,0, Oroszországban (1926) 44,2.

Ugyanígy az *Egyesült Államokban* egyik legsúlyosabb társadalmi probléma a műveltebb angolszász elemeknek számbelileg rohamos háttérbe szorítása a műveltség tekintetében sokkal alacsonyabb fokon álló olasz, kínai és néger lakossággal szemben.

Hasonlóképpen ugyanazon nemzet különböző társadalmi osztályainál is a szaporodás a műveltséggel fordítva arányos. E szempontból általános statisztikai adatokat a hazai viszonyokra nézve nem állt módomban beszerezni, csupán példaként emlitem itt meg egy vidéki egyetemi városunk különböző tantestületeinek szaporodási adatait. Egyik elemi iskolai tantestület 10 tagjának van összesen 24 gyermeke (az átlag tehát 2,4), egyik polgári iskola ugyancsak 10 tanárának van 22 gyermeke (átlag 2,2), az egyik középiskola 14 tanárának 21 gyermeke (átlag 1,5), a főiskola 11 tanárának 10 gyermeke (átlag 0,9), az egyetem egyik karán pedig 18 tanárnak 24 gyermeke (átlag 1,3). Ezek ugyan vaktában kikapott adatok, de bizonyára hasonló eredményt mutatna az országos átlag is, amit egyébként számos külföldi statisztikai adat igazol. Így Stevensonnak az 1911. angol népszámlálás adatai alapján végzett számításai szerint az egy családra eső gyermekszám így alakul:

	született gyermekek	életbenmaradt gyermekek
felső osztályban és felső középosztályban	1,90	1,68
alsó középosztályban	2,41	2,05
tanult munkásoknál	2,79	2,32
félíg tanult munkásoknál	2,87	2,37
tanulatlan munkásoknál	3,37	2,68

Ez adatok kétségtelenné teszik, hogy *a magasabb kultúrával csekélyebb szaporodás jár együtt*, amit egyébként alább elméleti megfontolásokkal is fogunk igazolni. Visszafelé azonban természetesen nem lehet következtetni, mert hiszen a szaporodás esőkenésének a kultúrán kívül más okai is lehetnek. Éppígy egyes esetekre sem lehet vonni következtetést.

Lenznek¹ az 1910/11. évi német házasságkötési és az 1924—26. évi gyermekhalandósági adatok alapján végzett számításai szerint minden 1000 lakosra átlag évenként 17·4 születésnek és minden termékeny házasságra átlag összesen 3·4 születésnek kell esnie, hogy *csupán fennmaradjon a faj*. Ha tekintetbe vesszük, hogy nálunk és jelenleg a gyermekhalandóság statisztikai adatai bizonyára nem jobbak a Lenz által felhasználtaknál, ellenben a házasságkötések adatai a háború előttiékhöz képest nagy mértékben rosszabbodtak, nyilvánvaló, hogy a fenti családonkénti 3·4 születési átlagszám inkább a 4 felé közeledik. Ez pedig kétségtelenül magasán felette áll a magasabb műveltségű családok születési átlagának, ami a műveltebb osztályok fokozatos kipusztulására mutat.

A szaporodásnak e csökkenése szoros *okozati összefüggésben* áll a műveltség fokával. A magasabb műveltség ugyanis jelentősen hosszabb tanulmányi időt követel. Ennélfogva a házasságkötés ideje is nagymértékben, csaknem egy évtizeddel eltolódik és pedig az utódok létrehozása szempontjából éppen a legfontosabb évtizeddel. Ezzel együtt csökken a házassági kedv és nagyobb számban marad el végleg a házasság. A késői házassodással nagymértékben szaporodnak az utódok számát és épségét veszélyeztető különféle bajok (nemi betegségek, vérhaj, alkoholizmus stb.). A házasságkötés idejének kilátástalan messzeségbe való eltolódásán előbb-utóbb megtörik az absztinenciához szükséges akaraterő, mint e bajokkal szemben legbiztosabb és ethikailag is egyedül helyeselhető óvszer.

Az utódoknak hasonlóan magas kiképzésével járó súlyos anyagi és egyéb áldozatok szintén korlátozó hatással vannak az utódok számára. Így a nemzet legfelső kultúrrétege a kultúra szempontjából legértékesebb, legtehetségesebb eleme éppen a kultúra áldozata lesz, amennyiben saját életfájának kipusztításával vagy legalább is folytonos megcsönkítésével tartja fenn és fejleszti a kultúrát, teszi lehetővé, hogy a kultúra áldása az alacsonyabb kultúrrétegek gyermekeit nagyobb számban és nagyobb életerőben fenntartsa.

A felsőbb kultúrrétegek pusztulása természetesen még inkább fokozódik, ha mind nagyobb tömegek törtetnek a lehető legmagasabb képzettség felé és az így súlyosbodó létküzdelemben csak növekszik a családalapításnak és az utódok felnevelésének nehézsége. Hogy mily hatalmas eltolódást okoz az utódok népesedésében, ha a gyermekszám csökken, illetve az egyes nemzedékek lassabban

¹ Lenz: Menschliche Auslese und Rassenhygiene. Lehmann, München, 1931., 139. és köv. l.

következnek egymás után, érdekesen illusztrálja Lenz következő számítása.²

Vegyük fel, hogy egy összlakosság *A*) csoportjában minden házaspárnak átlag 3 gyermeke jut továbbszaporodáshoz és pedig átlag 33 év múlva, viszont egy *B*) csoportjában átlag 4 gyermek 25 évenként, akkor a kezdetben egyenlő két csoport számaránya idővel a következőképen alakulna:

	<i>A</i>) csoport	<i>B</i>) csoport
0 év múlva	50%	50%
100 év múlva	17.5%	82.5%
300 év múlva	0.9%	99.1%

Azokban a kultúra e pusztításában nem is annyira a mennyiségi pusztulás, mint inkább a minőség pusztulása a fenyegetőbb. A magasabb műveltségű osztályok pusztulása ugyanis számszerint még pótolható volna az alsóbb osztályok nagyobb mérvű szaporodásával, amit éppen a kultúra elő is segíthet a halálozások csökkentésével. A minőségben, az értékesebb *átöröklési anyagban* (*Erbmasse*), az öröklődő tehetségben beálló veszteség azonban már sokkal kevésbé pótolható. A tehetség ugyanis csak az elődöktől örökölhető és az átöröklési anyagot semmiféle iskolázással vagy más környezethatással nem javíthatjuk. Tehetőséges utódokat tehát általában csak tehetséges elődöktől várhatunk. E szempontból érdekesek Peters vizsgálatai,³ melyek szerint a gyermekek iskolai bizonyítványa nagy átlagban abban az irányban tér el a közepes-től, mint a szülők bizonyítványa.

Mármost tekintetbe kell vennünk azt, hogy az alsóbb néposztályok átlagos tehetsége mindig kisebb lesz, mint a felsőbb néposztályok átlaga. Hiszen, mint említettük, a demokratikus társadalomban az alsóbb néposztály tehetségei állandóan feljebb jutnak és a felsőbb osztályok átlagtehetségét javítják. Kétségtelenül igen értékes öröklődő tehetséganyag lappang még az alsóbb néposztályokban is, hiszen korunknak nem egy lángelméje éppen innen került ki. Ez az alant rejtőző tehetséganyag az a tartalék, mely a kihalt tehetséges családok helyébe lép. Így azonban lassanként minden tehetség kiválasztódik a magasabb műveltségre, de egyúttal a kihálásra, kipusztulásra is. Ezért az általános törtetés a magasabb műveltség felé nemcsak a műveltség színvonalának emelésére, hanem — bármily paradoxul hangzik — *általános elbutulásra* (*Volksverdummung*) is vezethet.

Gondolhatunk ugyan arra, hogy kedvező *mutációk*, vagyis bizonyos egyéneknél az átöröklési anyagban történő véletlen szerencsés elváltozások avagy szerencsés *keveredések* újabb tehetségeket hozhatnak létre, melyek kiegyensúlyozhatják a tehetségek pusztulását. De minél túlhajtottabb, minél rendszertelenebb a magasabb kultúra felé törtetés, annál gyorsabb a tehetségek pusztulása, aminek pótlását korántsem várhatjuk az említett szerencsés véletlenektől.

² Lenz: id. m. 8. l.

³ Peters: Vererbung geistiger Eigenschaften, 1925. 177. és köv. l.

A művelt nemzetek körében már évtizedek óta folyik a küzdelem számbeli megfogyatkozásuk ellen. Az *egyke* egyik legégetőbb társadalmi problémává lett. E küzdelem azonban csak a mennyiségi szaporodást célozza, ahol alacsonyabb értékű tömegek minél nagyobb szaporodása éppannyit számít, mint a legértékesebbé. Ha helyeseljük azt, hogy a nemzet minden rétegének szaporodását támogassuk, annál inkább kell óvniuk a legértékesebb elemeket a kipusztulástól. Ezek pusztulásának egyik legfőbb oka pedig a *túlhajtott, rendszertelen felfelé törekvés*. Azok a szülők, kik gyermekeiket magasabb kiképzésben akarják részesíteni, már eleve lemondanak a nagyobb gyermekszámról.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy a túlméretezett, maximális kultúra felé való törtetés fajbiológiailag, eugenikailag komoly veszedelmet jelent, ha mindjárt hatása csak nemzedékek multával válik is szembetűnővé. Tehát a népfaj biológiai fennállása szempontjából is igen fontos, hogy megtaláljuk a kívánatos kultúrát, a kultúra kívánatos fokát, célszerű elosztását, vagyis a *helyes egyensúlyt a művelődési értékek és az érdeklükben hozott vérdózat között*. Észszerűen kell bánni a faj életével is, csökkenteni kell a vérvesztéséget előidéző tényezőket és iparkodni kell a lehető legkisebb áldozattal a lehető legtöbb művelődési értéket létrehozni. Ezt pedig nyilván olymódon érhetjük el, ha *mindenkit a tehetségeinek megfelelő fokú és irányú képzettségben, vagyis az egyénileg is kívánatos kultúrában részesítünk*.

3. Vizsgáljuk most problémánkat *gazdasági és szociális* szempontból.⁴ A kultúra ugyanis kétségtelenül nagyobb anyagi jóléthez, nagyobb tekintélyhez juttathat, de viszont súlyos *anyagi áldozatokat* is követel. A magasabb képzettséggel sokkal nagyobb tőke sokkal rövidebb ideig hasznosítható és sokkal nagyobb a kockázat, hogy az eredmény nem felel meg a várakozásnak, az érte hozott áldozatnak.

E szempontból is úgyszólván minden művelt népnél *rendszertelen pazarlás* folyik éppen ma, amikor a gazdasági élet minden terén a legnagyobb fukarsággal igyekeznek mindent a legcélszerűbben kihasználni. Valóságos tömegpszichózisnak nevezhető az a jelenség, mely a magasabb képzettség felé való lázas törtetésben megnyilvánul.⁵ Csupán az elemi iskolák tanulóinak száma csappant meg, a közép- és felsőfokú iskolák tanulói azonban annál nagyobb mértékben megszorodtak. Így R. Lotze szerint Stuttgartban 1928-ban a 9—10 éves gyermekeknek egyenest 68%-a indult neki a középiskolának. A hazai adatokra érdekesen világít rá Szandtner Pál rendkívül gondos és érdekes tanulmánya,⁶ mely szerint nálunk is a középiskolák és egyetemek látogatottsága a békebelihez viszo-

⁴ Hasonló problémával foglalkozott a Magyar Társadalomtudományi Társulat *Az értelmiség válságáról* tartott értekezletén, amelyen elhangzott igen értékes tanulmányok és hozzászólások a Társadalomtudomány 1931. 1—2. sz.-ban jelentek meg.

⁵ V. ö. Kornis Gyula: A szellemi munka válsága. Társadalomtudomány. Id. sz. 16. és köv. 1.

⁶ Társadalomtudomány. Id. sz. 51. és köv. 1.

nyítva aránylag 2—3-szorosra emelkedett. Főleg szembetűnő ez az emelkedés akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy az utóbbi évtizedekben a születések számában általános csökkenés állott be. E kettő egyébként, mint említettük, némileg oksági kapcsolatban is van egymással. Hiszen sok szülő éppen azért korlátozza gyermekeinek számát, hogy e keveset annál magasabb képzettségben részesíthesse. Hogy mit jelent ez fajbiológiai szempontból, azt az előzőkben már megvilágítottuk. De tekinthető-e ez a nagy kultúrtörekvés gazdasági és társadalmi szempontból örvendetes jelenségnek?

A feleletet megadják az állástalanul vagy meg nem felelő állásban nyomorgó diplomások ezrei. A munkanélküli napszámos vagy iparos is kétségtelenül nagy gazdasági veszteség a nemzet életében. Mennyivel nagyobb veszteség azonban a diplomás munkanélküli, akiben 15—20 évi költséges és fáradságos tanulmánnyal felhalmozott anyagi és szellemi tőke hever parlagon! Ez gazdaságilag éppoly veszteség, mint az üzem nélkül álló drágán felszerelt gyár vagy a parlagon heverő termékeny föld. Az sem kielégítő megoldás, ha e drága munkaerők mélyen képzettségük alatt álló munkát kénytelenek végezni. A napszámosná lett mérnök vagy orvos éppoly pazarlás, mint a művészi értékű, drága bútorokkal való tüzelés vagy kitűnően betanított versenylovakkal való szemétfuvarozás. És e pazarlás sokszor nem csupán átmeneti, hanem végleges is. E munkában ugyanis az orvos vagy mérnök csak felejt, csak veszít képzettségéből és idővel még kevesebb reménnyel versenyezhet frissebb képzettségű kartársaival. Éppígy legtöbbször az előző tanulmányok rovására megy, ha egyesek az elhelyezkedés lehetősége híján továbbfolytatják tanulmányaikat más vagy esetleg rokon irányban úgyszólván a végtelenségig. Így érdekes jelenség, hogy egyes fiatal orvosok újabban 3—4 specialitást is kitanulnak, úgyhogy sok orvos med. univ. helyett lassanként spec. univ. lesz, aminek értéke, főleg pedig gazdaságos volta nagyon is vitatható:

De ez a túlméretezett iskoláztatás a nemzet kultúrájának közvetlenül is árt. A magasabb tudományos pályákra való kiképzés ugyanis nemcsak az egyéneknek és családoknak, hanem magának az államnak is óriási anyagi áldozatába kerül. És miként a család, úgy az állam is minél több fiát igyekszik válogatás nélkül minél magasabb kiképzésben részesíteni, annál kevesebbet áldozhat egyre-egyre a rendelkezésére álló anyagi eszközök korlátolt volta miatt. Silányabb könyvtárakat, laboratóriumokat bocsáthat rendelkezésükre, kisebb ösztöndíjakkal támogathatja kutatásaikat. Míg tehát egyesekre haszontalanul túlköltekezik, másoknak nem tudja biztosítani azokat az anyagi eszközöket sem, amelyekre tehetségük kiképzéséhez valóban szükség volna és így egyes egészen rendkívüli tehetségek is elesnek a nekik valóban kívánatos képzettségtől. Vagyis *a mennyiség itt is felemészti a minőséget.*

Az általános törekvés a magasabb kultúra felé önmagában kétségtelenül örvendetes jelenség, mely a lélek finomodására, ne-

mesedésére vall. E felfelé törekvés azonban a nagy tömegnél első-sorban nem a *magasabb műveltségre*, hanem csak e műveltségről szóló *bizonyítványra, oklevélre* irányul, mert ebben látja a kényelmesebb élethez, a nagyobb jóléthez, a magasabb társadalmi osztályhoz vezető út kulcsát. Régebben a magasabb képzettség valóban nagyobb jövedelmet és nagyobb társadalmi tekintélyt biztosított. Nagy tévedés volna azonban azt hinni, hogy ha mindnyájan megszerzik e képzettséget, egyszersmind valamennyien részeseülnek a velejáru tekintélyben és jövedelemben is. E túlméretezett diplomatermelés csak lejárhatja a tudományos képzettség tekintélyét, elveszi jelentőségét, csökkenti a vele elérhető jövedelmet. Miként a pénz, úgy a diploma is annál inkább devalválódik, annál kevesebbet ér, minél nagyobb az infláció, minél több kerül belőle forgalomba. E devalválódást nagymértékben fokozza az is, hogy a tudományos képzettség elbírálásának mértéke is nagyban alászállott, a vizsgakövetelmény a nagyobb tömeg alacsonyabb általános színvonalához alkalmazkodott.

Nagymértékben veszedelmes a tudományos képzettségben mutatkozó túltermelés a *tudományos hivatások etikájára* nézve is. A súlyosbodó létküzdelem, az enyhébb kiválogatás mellett könnyebben megtörténik, hogy egyesek visszaélnek tudományos képzettségükkel, azt méltatlanul vagy egyenest bűnös módon használják.

Nyilvánvaló tehát, hogy a szertelen, maximális kultúrára törekvés gazdasági szempontból is a nemzeti vagyoni óriási pazarlása, amit ma egy nemzet sem engedhet meg magának, főleg nem egy megcsönkített, kifosztott, gazdaságilag tönkretett ország népe. De *szociális* szempontból sem kívánatos ez a kellő kiválogatás nélkül való felfelé törekvés. A közös társadalmi jólét és kiegyensúlyozottság szempontjából szükség van az egyes társadalmi osztályok bizonyos mértékű állandóságára is. Egész társadalmi osztályok nem válthatják fel egymást egyszerre, ugrásszerűen. Hogy az ilyen hirtelen társadalmi eltolódások mily veszedelmekkel járnak, mutatja a világtörténelem legvakmerőbb és legkegyetlenebb kísérlete, az orosz bolsevizmus, ahol máról-holnapra akartak egyes társadalmi osztályokat az alsóbbakkal felváltani, amit nagyrészen kénytelenek voltak hamarosan ismét visszaesínálni. Az alsóbb társadalmi osztályok emelkedése a felsőbb osztályok pusztulása miatt úgyis állandó minden demokratikus államban. Ez az emelkedés azonban legyen *kiegyensúlyozott* és haladjon a tisztán *rátermettségen alapuló kiválogatás* irányítása mellett. Ma örüljön minden szülő és gyermek, ha minden különleges tehetség híján családjának hagyományos társadalmi színvonalán megmaradhat és ne törtesen egészen közepes vagy éppen közepesen aluli tehetségekkel mindenáron feljebb. Az még indokolt törekvés, ha az utód elődeinek társadalmi színvonalán megmaradni igyekezik, amennyiben az ehhez kívánatos képességek minimumával rendelkezik.⁷ Az pedig mindenképen jogos és kívánatos, hogy az igazi

⁷ V. ö. *Szandtner*: Az értelmiségi magyar ifjúság jövője. Társadalomtudomány. Id. sz. 67. és köv. l.

tehetségek rátermettségükhöz mértén bármily társadalmi osztályból előbbre juthassanak. De viszont a demokráciának teljesen téves értelmezése az a követelmény, hogy válogatás nélkül mindenki egyforma képzettségben részesüljön és azzal egyformán érvényesülhessen.

Tehát gazdasági és szociális szempontból is csak kellő kiválógatással lehet biztosítani, hogy a kultúra arányos legyen az érte hozott áldozatokkal. Minél nagyobb tömegből történik e kiválasztás, vagyis minél többen jelentkeznek magasabb képzettségre, annál könnyebb lehetne a kiválogatás és annál értékesebb a kiválogatott elem. *A mennyiséget ugyanis mindig a minőség javára lehet felhasználni*; ezt kellene végeznünk a helyesen értelmezett kultúrfőlény, a kívánatos kultúra érdekében is. Ma azonban, sajnos, inkább a minőség romlik a mennyiség javára, amivel majd később még foglalkozunk.

4. A kívánatos kultúra, a kultúrával való helyes gazdálkodás szempontjából nemcsak az egyénekre nézve kell a képzettség kellő és jogosult mértékét megállapítani, hanem az *egyes hivatások betöltéséhez kívánatos előképzettséget* is. Ugyanis minden hivatásra nézve van bizonyos *kívánatos előképzettség*. Ha ennél lényegesen többet vagy kevesebbet követelünk, egyaránt elhibázzuk a kívánatos kultúrát. Amily szükséges, hogy emeltessek a megkövetelt előképzettség, ha valóban hiányok mutatkoznak, éppoly súlyos hiba a megkövetelt előképzettség oktalan emelése.

Ma pedig e téren is inkább a maximum irányában térünk el az optimumtól. Ma már úgyszólván minden foglalkozáshoz, ami nem határozottan csak testi munkával jár, többé-kevésbbé magas iskolázottságot követelünk. E magas követelmények részben összefüggenek a mai *munkanélküliséggel* is. Ily módon ugyanis legalább néhány évvel eltolódik az álláskereső ideje, megrövidül a produktív munkára képes életkor tartama és így néhány százalékkal ezáltal is csökken az állást kereső munkanélüliek száma. De ugyanebből kiviláglik ez eljárás hátránya is. Drágábban termelt munkaerővel szükségtelenül fokozzuk a termelési költséget, az értékes, produktív munka életéveiből évek vesznek el és feleslegesen sok anyagi és szellemi befektetés fecsérlődik olyasmire, ami a leendő hivatás kifogástalan betöltéséhez egyáltalán nem szükséges. Ez ismét csak eléggé nem hibáztatható pazarlás az egyének és a nemzet anyagi és szellemi javaival.

Az egyes pályákon igényelt tudással tehát arányba kell hozni a megkövetelt előképzettséget, különben — ismét az előbbi hasonlattal élve — nagy költséggel és fáradsággal betanított cirkuszlovakkal szemeteskoecákat húzatunk. Sőt a kellenél magasabb képzettség nemcsak felesleges, hanem egyenesen *hátrányos* is lehet valamely hivatás betöltésénél. A több itt nem foglalja magában a kevesebbet, sőt sokszor azzal szembehehelyezkedik.⁸ A magasabb képzettség nem mindig tesz alkalmassá egyszers-

⁸ V. ö. *Hornyánszky*: Társadalomtudomány. Id. sz. 79. 1.

mind minden alacsonyabb képzettséget igénylő pályára, sőt éppen csökkentheti az utóbbiakra való alkalmasságot. Fokozza az igényeket, az elégedetlenséget, csökkenti az ambíciót, a lelkiismeretességét, a munkaszeretetet, a hivatásnak odaadó megbecsülését, buzgó betöltését. Ezért egészen bizonyos, hogy pl. a jó egyetemi tanár éppen túlmagas képzettsége miatt általában nagyon rossz népiskolai tanító lenne. A „tudós” tanár éppen magasfokú tudományos képzettségénél fogva sokszor rossz pedagógus.

De nagy mértékben árt a túlmagasra követelt előképzettség a magasabb tudományos képzettség értékének, tekintélyének is. Sőt ez egyik legfőbb oka annak, hogy egyes vizsgálatok mértékét alászállítják, éppen abban a tudatban, hogy az alacsonyabb fokú hiányosabb készültség is túlságosan elégséges a leendő hivatás kifogástalan betöltéséhez.

De káros a túlképzés *fajbiológiailag* is, mert, mint már rámutattunk, a hosszabb, drágább kiképzés eltolja a házasságkötések idejét, csökkenti a gyermekszámot éppen a kultúra szempontjából legértékesebb elemeknél. *Antiaemokratikus* is a kötelező előképzettség szükségtelen emelése, mert a szegényebb néposztályok számára szükségtelenül mind nehezebbé válik a magasabb pozíciókba jutás, a sokgyermekes tehetősebb családok gyermekei nehezebben tudnak versenyezni a tehetségtelenekek egykéivel.

A kötelező előképzettség emelésének szorgalmazása sokszor nem is az állásadók részéről, hanem a már állásban levők, a *beati possidentes* köréből indult ki és — mint Lenz is megjegyzi⁹ — olykor nyilvánvalóan nem csupán a hivatás érdekében, hanem azzal a burkolt célzattal, hogy ezáltal maguknak nagyobb társadalmi tekintélyt, magasabb fizetést biztosítsanak, illetve a nyomukba törtető konkurens fiatalokat kissé távolabb tartásuk maguktól. Anennyiben az előképzettség emelését valóban az addig megkövetelt előképzettség beigazolódott alacsony volta teszi kívánatosná, akkor természetesen nagyon is helyénvaló, hogy éppen az állásban levők testületétől induljon ki a mozgalom a megkövetelt előképzettség emelésére. De akkor éppilyen természetes, hogy a már állásban levők számára is kötelezővé kell tenni elégtelennek bizonyult előképzettségük utólagos pótlását, illetve e pótlás megtörténtének megfelelő felülvizsgálatát. Ha pedig a régieknél az előképzettség tudományos foka elégségesnek bizonyult, nem méltányos az utódoktól nagyobb anyagi és szellemi tökebefektetést igénylő magasabb képzettséget követelni. Főleg nem helyesíthető ez ma, amikor az állam és a magán-gazdaságok egyaránt a legnagyobb takarékosagra kényszerülnek, amikor tandíjkezdvezmények csökkennek, ösztöndíjak megszüntetnek, a családok alig tudják kibőjtölni, míg gyermekeik a kívánt diplomához jutnak és a tanulóifjúság a legnagyobb nyomorban várja tanulmányainak befejezését.

⁹ Id. m. 113. l.

Egyébként az *igényelhető munkabér* csak a *végzett munka színvonalához* alkalmazkodhat, amint ehhez kell alkalmazkodnia a megkövetelt előképzettségnek is. Így a napszámosmunkáért is csak egyszerű napszám jár, még ha diplomával a zsebében végzi is valaki. Egy munkaadótól sem követelhető, hogy respektálja a felesleges túlképzettséget. Az ilyes törekvések tehát ebből a szempontból sem indokoltak.

Itt kell megemlékeznünk arról a valóságos *fetis-kultusról*, amely számos kultúrállamban az *egyetemekkel* szemben megnyilvánul, főleg azok részéről, akik az egyetemet belülről nem ismerik. Ezt az egyetem-fetist olyan csodahelynek tekintik, ahol bárki és bármilyen hivatásra legtokéletesebb kiképzést nyerhet. Az egyetemeknek ilyen különböző *szakképzésre* való kisajátítása kétségtelenül csak árt az öncélú *szakképzésnek*, valamint az egyetemek eredeti rendeltetésének, tekintélyének, nivójának is. Ezt észreveszik már a jól informált illetékes körök is és ennek tulajdonítható, hogy pl. középiskolai tanárképzésünk újabban mindjobban áthelyeződik az egyetemekről a középiskolai tanárképző intézetekbe, amelyek egy-két évtizeddel ezelőtt még jóformán csak névleg szereplő, embrionális intézmények voltak. Az egyetemnek (értve itt elsősorban a bölcsészettudományi kart) eredeti rendeltetése a *tudósképzés*. Egész szervezete, tanítási módszere, munkarendje speciálisan ennek felel meg. De ezzel szemben a sok egyetemi polgár közül vajjon hány alkalmas a tudóssá való kiképzésre és hány tudósra van szüksége a társadalomnak?

Az egyetemi hallgatók számának óriási megnövekedése a kultúra szempontjából sem feltétlenül örvendetes jelenség és nem kétségtelen fokmérője a kultúrfölénynek. Sőt éppen e *nagyszámú és erősen heterogén* hallgatóság miatt egy-egy hallgatóra kevesebb anyagi és szellemi erő fordítható, az egyetem lassanként kénytelen alkalmazkodni a tömegek különféle igényeihez, alacsonyabb-átlagos színvonalához. Ez átlagos színvonalra pedig jellemző adatokat hoz fel Szandtner,¹⁰ amelyek szerint a vidéki egyetemekre kerülő hallgatóknak kb. 2/3-a éppen csak elégséges eredménnyel végezte a középiskolát, ahol pedig az elbírálás a háborúelőttihez képest szintén jelentékenyen enyhébb.

Végeredményben tehát az egyes hivatásokra való előképzéshez sokkal célszerűbb a *minőség emelése*, az *erősebb kiválogatás*, a *szigorúbb elbírálás*, mint a tanulmányok idejének vagy fokának bármily emelése. Ez utóbbiak önmagukban sohasem akadályozhatják meg azt, hogy valamely pályára oda nem valók is kerüljenek. Legfeljebb vagyoni alapon válogatnak, amennyiben a képesítés megszerzését mindjobban csak pénzkérdéssé teszik. Ez pedig mindenféle szempontból egyaránt káros ellentéte a kiválogatásnak.

5. Mindezek a problémák végeredményben *pedagógiai és iskolapolitikai* kérdésekhez vezetnek. Az iskolák feladata a kultúra terjesztése, a megfelelő kiképzés, de egyúttal a kellő kiváló-

¹⁰ Id. m. 70. l.

gatás is. Ezért az iskolában érvényesülnie kelleve mindazoknak az elveknek, melyeket fentebb kifejtettünk és amelyek az illetékes körökben nagyrészt úgyis ismertek és elfogadottak. Az iskola tehát nyújtsa mindenkinek a tehetségéhez mért irányú és fokú műveltséget, szolgálja a kívánatos kultúrát. Ennek azonban az iskolában is különböző akadályai vannak.

Igy főleg a középiskolákban sokszor igen *különböző irányú tehetségek* részesülnek egyforma oktatásban. Ezért kultuszkormányunk igyekezett is a különféle irányú tehetségeknek különböző fajtájú iskolatípusokat létesíteni. Ezek azonban csak akkor felelnek meg céljuknak, ha valóban a tehetség iránya döntené el, hogy az egyes tanulók milyen iskolatípust választanak. Az iskolatípus kiválasztását azonban igen sokszor egyéb, mellékes körülmények irányítják. Így pl. a szülők által óhajtott vagy gyermekükbe szuggerált életpálya a gyermek megfelelő tehetségeinek ismerete, figyelembevétele nélkül, avagy éppen csak az dönt, hogy melyik iskola van közelebb, melyik olcsóbb, hol van több összeköttetés, nagyobb protekció. Az egyszer megkezdett iskolatípus megváltoztatása pedig már nehézségekbe ütközik. Ezek miatt talán helyesebb volna minden egyes középiskolába többirányú tagozódást bevezetni, aminek azonban jelenleg nem csekély anyagi akadályai lehetnek.

De még súlyosabb bajok származnak abból, hogy az iskola igen *különböző fokú tehetségeket* kényszerít egyforma haladásra. Így az egyik tanuló túlterhelésről panaszkodik, a meg nem emésztett, sőt meg sem értett anyag felesleges ballasztként nehezedik fejlődő lelkére, szellemi rugalmassága csökken, testileg, szellemileg elnyomorodik. A másik viszont nem kapja meg a tehetségéhez mért szellemi táplálékot, nincs alkalma tehetségét, szorgalmát, akaraterejét kellően kifejleszteni, az iskola feleslegesen sok időt rabol el tőle és az arányosan komoly elfoglaltság hiányában sok alkalma nyílik haszontalan időtöltésre, sőt elzüllésre.¹¹ A tanár kénytelen az átlagos színvonalhoz, sőt inkább az alatta levőkhöz alkalmazkodni. Ezért ma legtöbbször a túlterhelés bajaival foglalkoznak, tantervi könnyítést, több óraszámot kívánnak, ami tulajdonképpen mind a tehetségtelenek védelmére irányul. A tehetségek védelmével már jóval kevesebbet foglalkoznak. Külföldön egyes helyeken megpróbáltak ugyan a kisegítő iskolák mintájára tehetségeseknek való iskolákat, illetve osztályokat felállítani. Ezek bevezetése azonban nálunk — bármily kívánatos volna is — ma súlyos anyagi nehézségekbe ütközik.

Egyedül keresztülvihetőnek látszó megoldás itt is a megfelelő kiválogatás volna. Az oda nem való nagy tömegek kétszeresen is hátráltatják az iskola eredményes működését. Egyrészt az átlagos színvonalat nyomják le, másrészt óriási túlszűfoeltséggel (olykor 70 tanuló egy középiskolai osztályban!) bármily tehetség mellett is lehetetlenné teszik az eredményes tanítást. Az *egységes szigorú*

¹¹ V. ö. *Somogyi: Túlterhelés és tehetségvédelem.* (Magyar Középiscola, 1929. 1—2. sz.)

kiválogatás végrehajtása azonban szintén bizonyos nehézségekbe ütközik. A tanárt, a vizsgacenzort rengeteg személyes kellemetlenség, támadás éri a kellően szigorú kiválogatás miatt. Ezzel szemben az enyhébb elbírálás sokkal kényelmesebb, kellemesebb eljárás, amiért a tanárt senki felelősségre nem vonja és támadások helyett közkedveltségre és egyéb előnyökre tehet szert. Éppígy az egyes tanintézeteket is kellően szigorú kiválogatás alkalmazása esetén sokféle nehézség, kellemetlenség, veszedelem fenyegeti. Az enyhe kiválogatás azonban, főleg a mai „szanálási“ veszedelmek között, bizonyos előnyöket jelent, amennyiben a tanulóknak esetleg ily módon felduzzasztott száma látszólag az intézet fontossága, kedveltsége, életrealitása és a fokozott támogatás szükségessége mellett szól. Ma már pedig a tanulóknak mind nagyobb többségénél az elv: *non vitae, sed scholae (diplomati) discimus*.

A kiválogatás tehát cenzorok és intézetek szerint igen különböző és így a bizonyítványok a tehetség, a képzettség megítélése szempontjából csak hozzávetőleges összehasonlítás alapjául szolgálhatnak. Ezért igenis kívánatos volna az elbírálás mértékét *egységesebbé* tenni és a *felelősségérzetet* nemcsak a túlszigorú, hanem a túlenyhe elbírálással szemben is fokozni.

A végső képesítést nyújtó tanintézeteknek, a megfelelő életpályának helyes megválasztása szempontjából pedig igen kívánatos volna a Szandtner Pál irányításával működő *Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézet* működésének minél szélesebb kifejlesztése. A felsőbb tanulmányokat igénylő életpálya megfelelő kiválasztásának ugyanis egyik számottevő akadályja a nagyfokú *tájékoztatlanság* ez életpályák tanulmányi és hivatásbeli feltételeivel és követelményeivel szemben, valamint az elhelyezkedés lehetőségeit illetőleg.

A képesítést nyújtó vizsgálatoknál a minőség emelésére, a megfelelő kiválogatás biztosítására nézve pedig legmegfelelőbbnek látszik a *versenyvizsgálatok* intézményének bevezetése, amelyek csak a legjobbakat képesítenék az életpálya felvevőképesége arányában.¹² Ma ugyanis — mint Szandtner mondja¹³ — „Magyarországon csak a nem végez főiskolát s csak az nem szerez valóminő főiskolai oklevelet, aki ilyet végezni, ill. szerezni egyáltalán nem is akar“. Az oklevél jóformán csak pénz és idő kérdése, t. i. hogy győzi-e az illető tanulmányainak megnyújtását és vizsgáinak többszörös megismétlését pénzzel és idővel, míg a megkövetelt minimális képesítést megszerzi. Az állás elnyerésénél pedig — mint ma már közhellyé vált — legtöbbször úgyis inkább a *protekció* súlya, mint az oklevél minősége jön tekintetbe. E közmeggyőződés miatt kezd ma a tanulóifjúság körében is elterjedni az a veszedelmes elv, hogy mellékes a vizsgaeredmény, fő a protekció. Ez pedig nemcsak etikailag, hanem a kívánatos kultúra és az eugenika szempontjából is egyaránt elítélendő ellentéte a kiválo-

¹² Hasonló versenyvizsgák már évezredekkel ezelőtt megvoltak a régi Kínában és ma is vannak több művelt államban (pl. a francia és olasz középiskolai tanárképzésnél).

¹³ *I. d. m. 62. l.*

gatásnak. Ezáltal nemcsak a kevésbé alkalmas egyén, hanem a kevésbé értékes átöröklési anyag is bejut a felsőbb pozíciókba, ahol a valószínűleg nem sokkal tehetségesebb utódok is már könnyen ott ragadnak. Viszont az értékesebb átöröklési anyag az őt megillető helyről visszaszorul, hamarabb kipusztul. Kétségtelesen van *jogosult protekció* is, de ilyenek csak az tekinthető, amely valóban az illetékesektől elismert tehetségeset, rátermett egyént védi, támogatja. Erre pedig éppen az ellenkező protekció ellensúlyozására és leküzdésére ma fokozott szükség van, mert ez a tehetségvédelemnek egyik jelentős tényezője.

A versenyvizsgálatoknak is természetesen csak addig lenne meg a kívánt eredménye, amíg minden befolyástól mentesek maradnának. Mihelyt a protekció ide is beférköznék, a protekció nélküli tehetségesek nemcsak álláshoz, de még oklevélhez sem jutnának.

Nagyon is érzem, hogy mindezekkel még korántsem oldottam meg az itt felvetett nagyszámú problémát, melyek behatóbb vizsgálata kötetekre terjedő tanulmányt igényelne. De szeretném hinni, hogy e fejtegetéseimmel is szélesebb körökben érdeklődést keltemem egyes időszériú kérdések iránt és néhány értékesíthető gondolattal hozzájárultam megoldásukhoz.

SOMOGYI JÓZSEF.

IRODALOM.

A felső kereskedelmi iskolát végzettek szövetségeinek VI. nemzetközi kongresszusa. Budapest, 1930 szept. 7—9. *Iratok*. Budapest, 1931. 208 lap.

Nálunk a volt iskolatársak első szövetsége vagy 40 évvel ezelőtt a budapesti V. ker. reáliskolában alakult. A kereskedelmi iskolák volt tanulói pedig egy negyedszázaddal ezelőtt kezdtek iskolánként szövetségekbe tömörülni, amelyek 1929-ben egy országos szövetség megalakítására vezettek. Ez a szövetség, amelynek keretébe eddig 41 iskola egyesülete tartozik, rendezte szervezőbizottságának és a bel- s külföldi érdekeltségeknek bevonásával azt a kongresszust, amelynek lefolyásáról és munkájáról kötetünk részletesen és áttekinthetően beszámol. (Ezért az *Iratok* helyett megfelelőbb lett volna a *Jelentés* vagy *Beszámoló* cím, amely a francia *Compte-rendu*-nek is jobban megfelel.) E kongresszus fényes sikerét külsőleg már a résztvevők száma is szemlélteti, mert míg a megelőző, 1928-ban Genfben tartott kongresszuson 7 államot 88 jelenlévő képviselt, Budapestre 17 államból 142 képviselő érkezett, akikkel 612 magyar tag csatlakozott. Országok szerint a részvétel a következő érdekes sorrendet mutatja: Németország 51, Románia 21, Svájc 14, Ausztria 11, Franciaország 10, Olaszország és Cseh Szlovákia 8—8, Hollandia 5, Jugoszlávia 4, Dánia és az amerikai Egyesült-Államok 2—2, Angolország, Bulgária, Spanyolország, Jáva, Norvégia, Törökország 1—1. E kongresszusnak célja, mint az előbbieknél, az volt, hogy megtárgyalja és a lehetőséghez képest előbbre vigye a felső kereskedelmi iskolát végzetteknek társadalmi és gazda-